

Тексттер.

1. Жолдын уст...ги жанында анча-мынча кызыл тыт турды. Ол тыт...ын ады **Байтым**. Кол бу...дагы озо-озо келеле ууры(н,г)а чыдашпай жерге жетире э...лип калтыр.
2. Кижинин откон журуми – ол кижин(н,д)ин тазылы(н,г)а туней дежер. Онызы чын. Журуминде канча ла кире коп иш эдип тартыжып-туружып турзан тазылын ончо ло кире жо...ноп бек ле чыдым бол...п турар.
3. Бу журумде кижинин ку...нинен жаан, онон ба...лу неме жок туру. Улус(ла) ток болзын, ологорго(ло) жакшы, ологорго(ло) жылу болзын. Ондый болгон кийинде – сеге(де) жакшы болор. Оского жакшы эткенин – бойына жакшы эткенин. Жакшыга – жакшы кожулар, жаманга – жаман кожулар.
4. А канча кире жыш аркаларды Таркраш эски тракторыла... Карам эмей база. Акча толоп турган (да) – кандый(ла) иш – ол иш. Таркраш эмди бу жаны тракторыла... Керек десе бу бай тыт...ы да...

I. Омоликтерле иштеери.

I вариант

1. 2-чи эрмекти синтаксис аайынча ылгаар (токтой тужер темдектерин тургузып, жартамал эдер, схемазын коргузип салар).
2. **Байтым** деп сости будумиле ылгаар.
3. Эрмектен башкарышкан колбулу сосколбу чыгара бичип алар.

II. вариант

1. 3-чи эрмекти синтаксис аайынча ылгаар (токтой тужер темдектерин тургузып, жартамал эдер, схемазын коргузип салар).
2. **Чыдым** деп состин лексический уйазын тургузыгар.
3. Эрмектен кожулган колбулу сосколбу чыгара бичип алыгар.

III. вариант

1. 4-чи эрмекти синтаксис аайынча ылгаар (токтой тужер темдектерин тургузып, жартамал эдер, схемазын коргузип салар).

2. **баалу** деп состо канча танык ла канча табыш – темдектеп салыгар.

3. Узуктен кожулган колбулу сосколбу чыгара бичип алыгар.

IV. вариант

1. 3-чи эрмекти синтаксис аайынча ылгаар (токтой тужер темдектерин тургузып, жартамал эдер, схемазын коргузип салар).

2. **Карам** деп соско синонимдер табыгар.

3. Эрмектен кожулган, башкарган колбулу сосколбулар чыгара бичип алыгар.

II. Бастыра класска текши жакылга: Тортинчи варианта бериген эрмектерде коп точкалар ненин учун тургузылган учурын жартап беригер.

III. Берилген схемаларга келижип турган эрмектерди коргузип салыгар (схемаларды уредучи башка карточкаларга колло журап жат).

Текст.2

(Кажы ла омолик уренчиктерде болор)

Байтыт, Байтыт... Оны коргондо, кижинин санаазына жебрен чорчоктор кирер. Албаты ол чорчоктоги баатырларды бу мындый тыттарды королю, чумдеген болор бо? Оско тыттар ненин учун бу кире оспогон? Мындый болбогон? Албатынын да ортозында ондый кижиде бар эмес пе? Байтыттын бастыра бойын кызыл жестен уруп койгон ошкош. Ол отко до куйбес, ого малта да, кирее де тыгынбас. Бу мындый тыттарга журум берип турган да, бу жер кандый бай, кандый кучту болор керек! Канча кире жулукту, канча кире эм-томду болор керек! Бу кун канча кире чокту, канча кире жаркынду, бу кей канча кире ару болор керек!...

«Ээ, керек десе кыйра да жок – деп Таркраш бажын бокойтти. – Бу кире жажайла, бу кире неме санаазына канай кирбеен деер. Онон бир шилду де журген болзон... Эмди канай жандабас эдин... Алып болбозын да. Бастыра

жерлер талонду – бергилебес... Канайдар, эрдин мойнын «жок» кезер. Барыла туней болзын, жандаганыла туней болзын...»

«Баш болзын! – дейле, Таркраш тизелене отура тушти. – Алтайым, кудайым... Ак-жарыктын устине журум беригер меге. Балдарыма беригер. Уйиме беригер. Ырыс беригер, су-кадык беригер...».

1. Байтыт Байтыт... 2. Оны коргон(до) кижинин санаазына жебрен чорчоктор кирер 3. Албаты ол чорчоктоги баатырларды бу мындый тыттарды королю чумдеген болор бо 4. Оско тыт... ар ненин учун бу кире оспогон 5. Мындый болбогон 6. Албатынын(да) ортозында ондый кижси бар эмес пе 7. Байты...ын бастыра бойын кызыл жестен уруп койгон ошкош 8. Ол отко(до) куйбес, ого малта(да) кирее(де) тыгынбас 9. Бу мындый тыттарга журум берип турган(да) бу жер кандый бай кандый кучту болор керек 10. Канча кире жулукту канча кире эм-томду болор керек 11. Бу кун канча кире чокту канча кире жаркынду бу кей канча кире ару болор керек...

12. «Ээ, керек дезе кыйра да жок – деп Таркраш бажын бокойтти. – 13. Бу кире жажай (ла), бу кире неме санаазына канай кирбеен деер 14. Онон бир шилду(де) журген болзон... 15. Эмди канай жандабас эдин... 16. Алып болбозын(да) 17. Бастыра жерлер талонду – бергилебес... 18. Канайдар, эрдин мойнын «жок» кезер 19. Бары(ла) туней болзын, жандаганы(ла) туней болзын...»

20. «Баш болзын! – дейле, Таркраш тизелене отура тушти. 21. – Алтайым кудайым... 22. Ак-жарыктын устине журум беригер меге 23. Балдарыма беригер 24. Уйиме беригер 25. Ырыс беригер су-кадык беригер...».

Берилген текстте айдылган санаа-шуултенин теренин билерге ле оны чын ондогоныгарды жартап аларга жакылталарды будуригер.

1. Текстте не керегинде айдылат? (тексттин темазы)

Автор бойынын ижинде ... санаа-шуултезин айдып жат:

1. ар-буткеннин ле кижинин јадын-јуруминин колбулары;
2. кижинин јуруминде обокolorинин айдып салган ээжилерле јуреринин учуры;
3. кижинин когус-санаазы керегинде.

2. Тексттин тос шуултезин кандый бажалык эн чокым ла чындык коргузип јат?

- 1) Кижинин эн ле тын керектеген ич куун-санаазын коргускени;
- 2) Байлаганы ла тоогоны.
- 3) Откон ло келер ойдин учуры бистин јурумисте.

3. Кандый эрмектерде тексттин тос шуултези коргузилген?

- 1) № 5,6,7
- 2) № 20, 21, 32, 22
- 3) № 1, 2, 3, 4
- 4) № 6, 7, 8, 9, 10

Ј. Б. Каинчинин «Баш ла болзын...» деп куучынынын тос шуултези ле кычыраачыларды јилбиркеткен учуры неде?

- Ј. Каинчин «байланар, будер, тоор, тоомјы, эзем, эзедер, эске алынар» дегенин «јадын-јурумнин ээжилериле колбулу» болгонын ачат. Алдындагызын, озогызын ойгортып эске алынып јурген кижини – ол когус- коруми байлык кижини, откон јурумди сананбай, керектебей јургени кижини куунду керектер эдеринде аланзылу.
- Јаман, шокчыл кылык кижинин куун-санаазын јаба базар, коомой салтарын јетирер аргалу.
- Откон ло тургуза ойлорди чындык коргузет.

5. Кандый эрмектер автордын корумин чындык коргузип јат?

- Автор байлу, тоомјы, эзем дегенин кижинин кылык-јаныла колбулу деп шуултени улалтып аппарат. Эске алынбай, озогызын ойгортпой јурген кижини не-немени керектебес, откон ойло колбуны јылытып, келер ойдо онын эткен керектери канайда јанылгаланар деп сананбай турганын темдектейт.
- Бай, эзем – јурумнин эн учурлу темдектеринин бирузи.

- Бай, эзем – не-ле немени сананып алар эп-арга.

6. Автор бисти кандый шуултеге экелет?

- Автор бисти **бай, эзем ле уят; бай, эзем ле когус-санаа, ич-санаа, когус-корум** – бой-бойы ортодо јуук ондомолдор деп шуултеге экелет. Болуп турган керектерди сананып алары кижинин эн ле керекту когус-некелтези. Кажы ла калыктын келер ойдоги јуруми откон керектерди, ойлорди эзедип билер улустардан камаанду
- Откон ой ло келер ой јаантайын узулбес колбуда.
- Је откон ойлордо јаман, кижинин сананар кууни јок керектер болгон болзо, оны ундып саларга албаданар керек. Кизи бойынын јастырганын ондоп, тузедип салганда ол јастыразын билгени.

7. Текст кандый марла бичилгенин коргузип беригер.

1. Публицистика, куучындаганы (повествование).
2. Кееркедим, сосло јурамал берери.
3. Публицистика, шуушкени-шуунгени.
4. Кееркедим, шуунгени.

8. Берилген тилдин эп-аргаларынын кандыйы авторго бойынын корумин коргузерге эн артык болужат?

1. Не-немени баалап коргускен эпитеттер.
2. Оксюморон.
3. Удура учурлу состор.
4. Укташ члендердин тизузи.
5. Тындыра коргускени.
6. Тундештиру.
7. Кириш состор.
8. Толо эмес эрмектер.

9. Бойынын корумин коргускени. (Текстте кодурилген курч суракка слердин корум-шуултегер)

Кезик айалгада болуп турган керектер кижинин когус-санаазына коомой салтарын јетирип турганын канайда токтодор? Таркраштын будурген ижи ле јуруми, салымы бала-баркага келишпезин деп канайып кыйыжар?

1) Эпиграфла иштеери (токтой тужер темдектерин ле керекту орфограммаларын тургузары) *1 уренчик доскодо иштеер*

Эпиграф: Байтыт Кайран Байтыт Албатынын агару јери Бу тыт...ы трактор эмес Таркраш јык...ан дежер Канча уйеге каргыш тил-о...с болор Онын кинчегине канай чыдажар канай јурер

- Божодылган орфограммаларды тургузып, чын бичилеринин јартамалын беригер.
- Токтой тужер темдектерин тургузып, олорды јартагар. Укташ члендерин схема ажыра коргузигер.
- Узукке текши јартамал беригер.

- Эрмектерде бириктиреечи состорлу укташ члендер ле токтой тужер темдектери керегинде куучындап беригер.

2) Текстти угуза кычылары

- Текстти чокым, јарт кычыларына белетенип алыгар.
- Текстти чокым, јарт кычырыгар.

3) Текст аайынча эрмек-куучын откурери

- текстте не керегинде айдылган?
- текстти канайда бажалыктаарга јараар?

4) Орфографилык таскамал

- Коргузилген состордо кандый танык божодылган тургузыгар:

I омолик – 1-кы абзацта,

II омолик – 2-чи абзацта.

III омолик – 3-чи абзацта

IV омолик – эпиграфта

Јулкуурди тuzаланып, будурилген ишти корори (озолондыра бичип салар, уренчиктер бой-бойынын иштерин корзо – артык)

- Кандый состор бичииринде эн ле куч деп билдирди?
- кандый будум орфографиялык ээжилерди эске алындыгар?

5) Доского чыгып ижин коргузер (эпиграфла иштеери)

6) Бойы алдынан будурер иш (омоликтерле):

Учинчи болук иш

I. Эрмектерди синтексисле ылгаары.

II. Будурилген иштерди корор эп-аргалар – бой-бойынын иштерин корори

Теориялык ондомолдор аайынча сурактар:

- I о. – Эрмектин кандый члендерин укташ члендер деп айдарыбыс?
- II о. – Эрмекте укташ члендердин ортозында кандый учуралдарда запятой тургузылып жат?
- III о. – Эрмекте укташ члендер бой-бойынын ортозында канайда колбулу болот?
- Башкарган, башкарышкан ла кожулган сосколбулар канайда ылгаштырар?
- Эрмекте коп точкалар не керекту тургузылат?

7) Уренчиктер текст аайынча жакыталар будурет. (Алтай тилдин тос болуктери аайынча). Бир уренчикти доскодо иштеткедий.

II Теория аайынча сурак:

Эрмекте укташ члендердин ортозында кандый учуралдарда запятой тургузылбай жат?

8) Досконын жанында будурилген ишти корори.

9) Текстте укташ члендердин учуры.

Классла иш (сурактар берери ле ологго карууларды угары):

- Берилген текстте укташ члендерле уурладылган эрмектер бар ба?
- Текстте коп укташ члендер кийдирилгенин канайда жартаарыгар? (олор текстте кодурилген курч сурактарга улустын жилбузин тартат)

Уренчиктердин алдына тургузылган тос амаду – J. Каинчиннин чумдемелинен алынган текстке тайанып, бойынын чумдемел ижинде укташ члендерди тузаланып, автордын санаа-шуултезин улалтып бичиيري.

III. Уроктын учурлу болуги – тексттин эрмек-куучынын шиндеер (речеvedческий) ле тилинин эп-аргаларын корор ылгамал откурери.

Амадузы – укташ члендерди тузаланып, берилген текстке тозолонголони, бойынын санаа-шуултезин чыгара айдар чумдемел бичиирине белетенери.

1) Бойынын санаа-шуултезин чыгара айдар чумдемел бичииринде тайанар ээжилерди эске алынар.

- Бойынын санаа-шуултезин чыгара айдар чумдемел будумиле кандый болор?

2) Учурин жартаган тексттин эрмек-куучынын шиндеер, тилинин эп-аргаларын корор тексттин ылгамалы (Тозолго эдип алынган текстти чокым чын ондогонун ла онын тос шуултезинин теренин жартап алар якылталар)

3) Бойынын санаа-шуултезин чыгара айдар чумдемел кандый болорынын схемазын эмеже планын темдектеп алар

4) Уренчиктер кучсинип тургажын, буткул классла иштегедий:

Бойынын санаа-шуултезин чыгара айдар чумдемел

I. Кире сос.

1. Тексттин темазы
2. Тексттин тос шуултези
3. Тексте автордын корудип турган курч сурактары

II. Тос болуги

1. Ненин учун автор бойынын чумдемелинде бу курч суракты кодурип жат?
2. Тексттин тос шуултези канайда улалып барат?
3. Кодурилип турган курч суракка автордын коруми кандый?
4. Кееркедим эп-аргалардын кандыйлары авторго бойынын корумин жаркынду ла чокым коргузеринде болужат?
5. автор бисти кандый шуултеге эжелет?